

NEMZET-PERSZONIFIKÁCIÓK A XIX. SZÁZADI MAGYAR MŰVÉSZETBEN

A női alakban megszemélyesített haza több évszázados ábrázolási hagyománnyal bír a magyar művészetben. A XIX. század polgárosodó társadalma, valamint az olyan politikai események, mint az 1848-1849-es szabadságharc, a kiegyezés és a millenniumi ünnepségsorozat, különösen termékeny táptalajnak bizonyultak az ilyen allegóriák nagy számban való elterjedéséhez.

A *Patrona Hungariae* (Magyarország Nagyaszonya), a *Fertilitas Pannoniae* (Magyarország termékenysége) és a *Querela Hungariae* (Magyarország panasza) típusok után a reformkorban sajátos nemzeti-állami színezetű jelentéstartalom szervezte a nőalakok megjelenését. Ezt követően csak Trianon után telítődött újabb gondolatokkal a haza-megszemélyesítés. A XIX. században a termékenységi, a kulturális és tudományos szimbólumokkal megjelenített perszónifikációk, később a '48 nemzeti tragédiájára hivatkozó, megbilincsel, letiport, gyászoló megszemélyesítések váltak általánossá, a század második felében pedig jellemzőek a békésen trónoló, triumfiális jellegű nőalakok. Attribútumként a sodrony páncéling, a kard, a korona, a címerpajzs és esetenként a derékban húzott, bő lepelruha állandósult. Ezen alakok vizsgálata multidiszciplináris – történelemtudományi, művelődéstörténeti, irodalomtörténeti és művészettörténeti – nézőpontok együttes figyelembevételével lehetséges, és a különböző nacionalizmus- és nemzetfogalom-elméletek is a kutatás homlokterébe kerülnek. Jelen írás, amely gondolatébresztő szándékkal teszi fel kérdéseit, a XIX. századi kortárs gondolkodás felderítését kísérli meg.

A századból Hungária vagy Pannónia nevű gőzöst, malmot, szállodát, fogadót, kávéházat, biztosítótársaságot, evezőklubot, szabadkőműves páholyt, nyomdát és folyóiratot is ismerünk, így kijelenthető, hogy az akkori közbeszéd részét képezte ez az allegorikus formula. Felvethető tehát annak kérdése, létezett-e ekkor tudatos különbségtétel és lényegi eltérés a Hungáriák és a Pannóniák között.

Ehhez mindenképpen fontos adalékot nyújt a XVI. és XVII. századi humanizmus gondolatisága, és az, hogy ekkor a törökellenes háború és a népességmozgás következtében módosultak a Kárpát-medence állami, területi és etnikai elnevezései. Klaniczay Tibor szerint fontos tényező volt továbbá az

antikizáló területnevek divatja és a kezdődő nyelvi-nemzeti öntudatosodás is. A Pannónia vagy Hungária elnevezés kérdése a kortársakat is foglalkoztatta. Pietro Ransano 1490-ben megjelent írása, az *Epithoma rerum Hungarorum*, külön fejezetet szentelt ennek tárgyalására, figyelembe véve az országhatárokat és a területek elnevezésének eredetét is.¹

A Pannónia-fogalom értelmezéséhez szervesen hozzátartozik az is, hogy bár Mátyás király kedvelte az antikvitást, mégsem tartotta helyesnek országára a „Pannonia” kifejezést használni: oklevelein a „rex Hungariae” felirat jelent meg. Sokáig kizárólag csak az itáliai humanisták használták a Pannonia elnevezést, többek között Marsino Ficino és Bartolomei Fonzino is Mátyásnak mint Pannonia királyának írt levelet. Antonio Bonfini a históriájában összemosta a két fogalmat, ahogyan korábban Anonymus krónikái is egymással teljesen megegyezőként említették Pannoniát és Hungariát. A Pannoniával azonosított Hungaria „a XVI. század végéig egy politikailag változó, több nép által lakott” ország volt, ugyan a lakosai és a kívülállók „több részre szakadása ellenére is történeti és kulturális egységnek tekintették”.²

A XIX. századi képzőművészettel kapcsolatos megnyilvánulások fogalomhasználata az illusztrált lapok vizsgálatával körvonalazható. A 1854 és 1921 között megjelenő *Vasárnapi Újság* hasábjain a legtöbb esetben a Pannónia elnevezést használták, ritka kivételként a Jauner Ferenc műhelyében kivitelezett, álló Hungariát bemutató Széchenyi-billikom leírása említhető.³ A példák közül kiemelkedik az 1881. május 23-án rendezett bukaresti koronázási menet részletekbe menő ismertetése.⁴ A „magyar társulat szekere” a különböző társadalmi osztályok képviselőinek kíséretében vonult fel, közepén a sodronyvértben, bő fehér szoknyában, címerpajzsral és pallossal trónoló Pannóniával. Ebben az esetben nem egy írásos programmal vagy művészi leírással megjelenő perszónifikációról van szó, így a Pannonia-névválasztás teljes mértékben a beszámoló írójának sajátos döntését tükrözi. A kortárs karikatúrák és azok szövegi kontextusának vizsgálatakor szintén ez az elnevezés látszik a leggyakoribbnak: a Pannónia név következetes használatára a Jókai Mór által szerkesztett *Az Űstökös* képei mutatnak bizonyítékot.

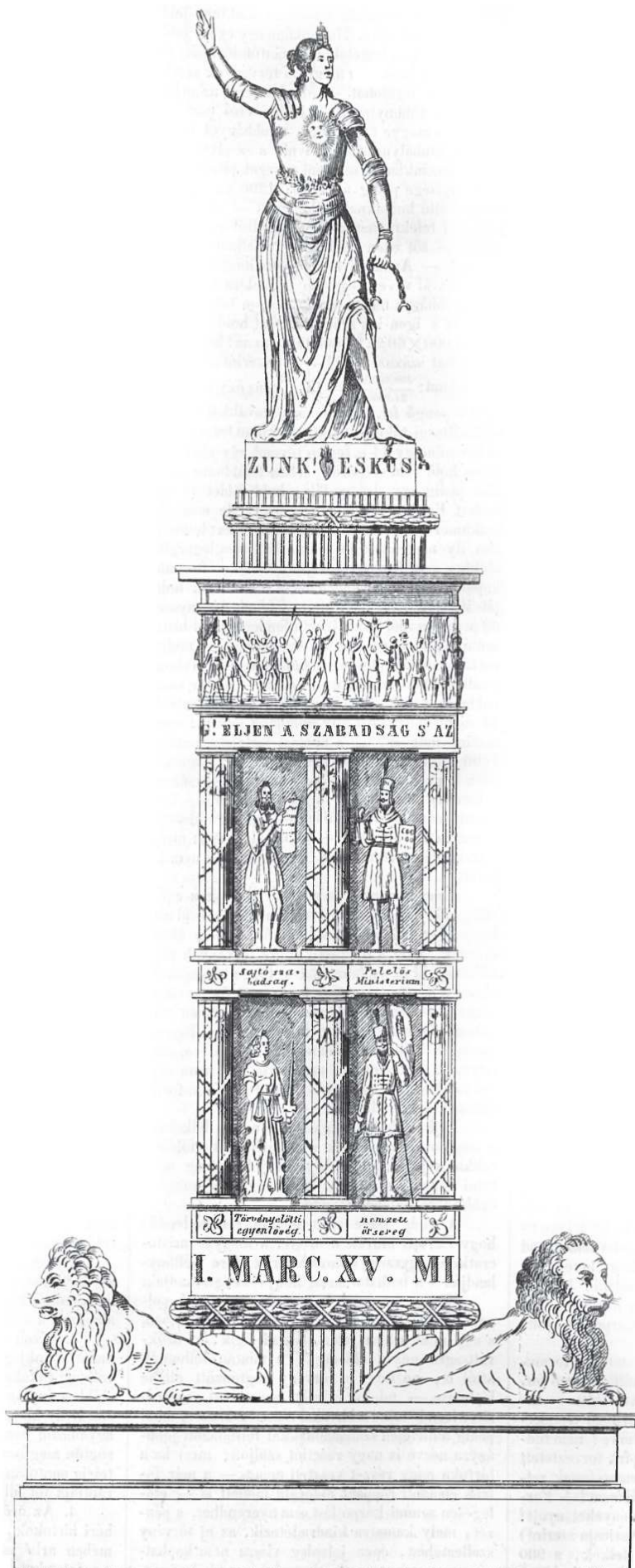
FERENCZY ISTVÁN | BÖLCS PANNONIA | 1825 KÖRÜL

GÖMÖR KISHONTI MÚZEUM, RIMASZOMBAT.

Forrás: Meller Simon: *Ferenczy István*

In. *Magyar Történelmi Életrajzok*. 21. évf. 3-5. Bp. 1905. 183. p.

A művészi névadásra utaló források árnyalhatják a különbségtétel mibenlétét, azonban a legtöbb mű esetében nem ismertek a konkrét keletkezési körülmények. Ferenczy István *Bölcs Pannonia*-nak nevezett büsztje a szobrász Kazinczy Ferenchez írt levelében került bemutatásra 1825-ben. Ferenczy ezzel kapcsolatban megfogalmazta vállalt feladatát: „Én azon Magyar Országai Márványból a Magyar hazába dolgozni akarván, gondolkoztam egy tárgyról, a' melyet a' leg első ásott Márványból farnékné, és ezen Művészéségnek egy illő ajtó nyilast csinálna...”⁵ Ezt az elképzelést áthatja a Ferenczyt jellemző magasztos művészi hivatástudat, ahogyan a *Bölcs Pannonia*-nak – a pár évvel korábbi *Pásztrolányká*-hoz hasonlóan – emelkedett szerepet szánt. Az elhivatottság abban is megmutatkozik, hogy a büsztöt a Nemzeti Múzeumban akarta a későbbiekben elhelyezni, hogy a nemzet anyjaként számlálja mindazokat, akik „hazánk ködét derítették”. Ezzel az elképzeléssel Ferenczy egy olyan víziója válik teljessé, amelyben a Pannónia-büszt teremt meg az adott térben a monumentális történeti allegóriát, a nemzeti panteont.⁶ Ehhez kapcsolódott a *Tudományos Gyűjteményben* 1828-ban megjelent kortárs értelmezés is, Petrózai Trattner Károly tollából.

MARCO CASAGRANDE | SZABADSÁGOSZLOP (TERV) | 1848.

Forrás: *Képes Újság* 1. évf. 17. sz. 134. p. = OSZK Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis

Az elemzés rávilágít arra, hogy a nőalak fején a várkorona a haza erősségét hivatott jelképezni, a búzakalással és szőlővel díszített fátyol pedig a termékenységre és a gazdagságra utal.⁷ Ferenczy leveléből kiderül, hogy a szobrász a bölcsességet rendeli allegorikus tartalomként a fátyolhoz. Az elfátyolozás, lepellel fedés gesztusa elsődlegesen az Eklézsia és Zsinagóga nőalakokhoz kapcsolható. Az Ószövetség megszemélyesítésének, Zsinagóga szemének ilyen módon való eltakarása a tudatlanságra utal, míg fátylának az Újszövetség, vagyis Eklézsia általi felfedése maga a bölcsesség beköszönte.⁸ Ferenczy *Bölcs Pannónia*-jánál ez a bölcsesség megnyilvánul abban is, hogy Pannónia a békét védelmezi, mert az első nem megvalósult tervek szerint jobbában visszafordított fegyver szerepelt volna – jelezve: kevésbé a hadviselés, mint inkább a „nemesebb gondolatokra” fordítja figyelmét. Ferenczy keze alatt további női nemzet-perszonifikáció is formálódott: Virág Benedek síremlékét 1830 nyarán tervezte meg. Az elkészült modellről fennmaradt saját beszámolója, melyben Pannoniaként emlékezett meg ülő alakjáról.⁹ A szobrász további gondolatokkal ruházta fel a síremlékszobrászatban egyébként gyakori gyászoló, meggyötört, égre tekintő nőalakat, aki itt a nemzet anyjaként borostyánkoszorúval illeti a hazai költészet és történetírás nagy alakját.

Ferenczy a római antikvitás éppen felfedezés alatt álló romjain érlelődött szobrászszá, a latin nyelvű kultúra hatása alatt. Esetében a Pannónia-névválasztás lehet nyelvi megfontolás eredménye, utalhat ezzel a Római Birodalom részét képező provincia elnevezésére is. Az is logikusnak tűnhetne, ha az itáliai származású Marco Casagrande a római kulturális-művészeti örökségre utalóan Pannóniának nevezte volna el megszemélyesítését, ő azonban a kortárs olasz nyelvhez közelítve az „Ungheria” kifejezéshez kötődően Hungáriaként írt karakteréről.¹⁰ A *Szabadságoszlop*-ról szóló magyarázó szavak és a terv a *Képes Újság* 1848. áprilisi számában jelent meg. A *Szabadságoszlop* a magyar haza nagyságát és a reformkövetelések allegóriáit igyekezett megjeleníteni, ezért az emlékmű ikonográfiai programja is inkább a „békés úton kivívott szabadság diadalérzetében” fogant. A szobrász magyarázatából kiderül, a Hungária-nőalak jobb kezét – az antik érmék Pannóniájához hasonlóan – esküre emelné a terv szerint. Ez a gesztus Casagrande szerint a „*Nemzeti dal*” szavaira emlékezteti a magyarokat.

Ebben az esetben egy olyan allegóriáról beszélhetünk, amely a fizikailag korlátozott Hungáriát az önállóságában korlátozott hazával azonosítja: a korábbi elnyomatásra utalóan széttört bilincsel ábrázolja a megszemélyesítést, így ebben a nemzet-perszonifikációban a felszabadult nemzettestet láthatjuk. Ennek magyarázata lehet, hogy a terv a forradalom kezdeti sikereik és az áprilisi törvények után napokkal jelent meg. A művészet, a geográfia és a nemzeti ideológia összekötésével kapcsolatban Sinkó Katalin úgy gondolta, a „földrajzi fogalom áttranszformálódhat ideologikus töltetű képpé”. Példaként a sanyargatott nemzettest jellemzőit, a meggyötört, lecsupaszított, megcsonkolt vagy megölt nemzet-megszemélyesítéseket említette, amely esetekben a területi integritás sérelme a test sérelmével fonódik össze – ahogy Casagrande szobrának esetében is.¹¹ A nemzettest-elmélettel és az áttekinthető ábrázolásokkal kapcsolatban érdemes a következő kérdést megvizsgálni: a Hungária-elnevezés feltételezhető-e a geográfiai és jogi értelemben vett Magyarországot; míg a Pannóniának nevezett allegória közelít-e ilyen mértékben egy elvontabb, nyelvi-kulturális alapon elképzelt nemzethez.

A példák alapján megállapítható, hogy a perszonifikációk elnevezéseit teljesen szabadon, az országhatárok és a területi vonatkozások figyelembe vétele nélkül, valamint az egykori római provincia nevével függetlenül alkalmazták. Az ilyen példákat vizsgálva azonban szembeűnő, hogy ezek a Hungáriák egészen a honfoglaló magyarokra utalnak vissza, a történetileg, jogilag és földrajzilag értelmezhető nemzet-perszonifikáció képzete felé közelítve a Hungáriát az elvontabb, Pannóniának nevezett alakokkal szemben.

Prágai Adrienn
művészettörténész, grafikus

FERENCZY ISTVÁN | VIRÁG BENEDEK SÍREMLÉKE | 1830.

Szeged, Dóm tér – Fotó: Kelemen Szabolcs

Jegyzetek:

1. A legtagabb ország-fogalom Oláh Miklós nevéhez kötődik, aki 1536-ban a két román fejedelemséget, Horvátországot és Boszniát is az ország részének tartotta. Giovanni Antonio Magini 1596-os „Geographicájá”-ban Hungáriához tartozott Pannonia Inferior, az északi Kárpátok, valamint Dalmácia Erdély által elfoglalt része. Az 1597-ben Magyar Királyságban járó Jacques Esprinard Moldvát már nem számította az országhoz, Erdélyt viszont igen. – Klaniczay 2001: 70-71.
2. Klaniczay 2001: 79-91.; 84.
3. *Vasárnapi Újság* 1862: 515. („Jauner Ferenc: *Széchenyi billikoma*”) – „Tetején Hungaria áll a nemzeti czimerral.”
4. *Vasárnapi Újság* 1881: 362-363. („A koronázási ünnepélyek Bukarestben”)
5. KazLev XIX. 1909: 284-295. – 4450. Ferenczy István levele Kazinczy Ferencnek, Budán, 1825. febr. 1. – „... Nemzeti Museumnak azon szálájába, a hová a' Magyar derék emberek fognak jönni, mint anya a' legfőbb helyen, és colossal nagyságba, fiai pedig körös körül, számlálva a' kik hazánk kódét derítették”.
6. Ennek végül két példányát kezdte el formázni, mindkettő befejezetlen maradt. Az egyik büszk Pesten volt és ott is pusztult el, míg a másik ma is megtalálható a rimaszombati múzeumban.
7. Petrózai Trattner 1828: 131.
8. *Pál apostol Korinthusiaknak írt második levele* – 2Kor 3.13-16: „...nem úgy, mint Mózes, aki befödte arcát, hogy Izrael fiai ne lássák mulandó dicsőségének a végét. Az ő értelmük eltompult, hiszen mindmáig rajta a fátyol az Ószövetségen, amikor olvassák, s rajta is marad, mert csak Krisztusban tűnik el. Igen, mind a mai napig fátyol borítja szívüket, amikor Mózeset olvassák, de ha majd az Úrhoz térnek, eltűnik a fátyol.”
9. Wallentínyi 1912: 248-252. – Ferenczy István levele Ferenczy Józsefnek, Budán, 1930. október 23-ikán.
10. *Képes Újság* 1848: 134-135.
11. Sinkó 1996: 267-270.

Források:

- KazLev XIX. 1909
- Kazinczy Ferenc összes művei*. Harmadik osztály. Levelezés, I-XXIII. köt., közzététel: I-XXI. Váczy János, XXII. Harsányi István, XXIII. Berlász Jenő, Busa Margit, Cs. Gárdonyi Klára, Fülöp Géza, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1890-1960. (XIX. köt.: 1909)
- Képes Újság 1848
- Képes Újság*, 1848, 1. évf., 17. sz. (1848.04.22.)
- Petrózai Trattner 1828
- Petrózai Trattner Károly: *Hazai művészet*. Ferenczi magyar szobrász' (képfaragó) műterme Budán a' Vízivárosban 62. sz. földszint, Tudományos Gyűjtemény, 1828, 12. évf., 127-136.
- Vasárnapi Újság 1862
- Vasárnapi Újság*, 1862, 9. évf., 43. sz. (1862.11.26.)
- Vasárnapi Újság 1881
- Vasárnapi Újság*, 1881, 28. évf., 23. sz. (1881.06.05.)
- Wallentínyi 1912
- Ferenczy István levelei*, közléteszi: Dr. Wallentínyi Dezső, Rimaszombat, 1912.
- Szakirodalom*
- Klaniczay 2001
- Klaniczay Tibor: *Hungaria és Pannonia a reneszánsz korban*, in: Uő.: Stílus, nemzet és civilizáció, Régi Magyar Könyvtár Tanulmányok 4, vál. és szerk. Klaniczay Gábor és Kőszeghy Péter, Budapest, Balassi Kiadó, 2001, 70-92.
- Sinkó 1996
- Sinkó Katalin: *A megsértett Hungária*, in: *Magyarország Kelet és Nyugat közt. A nemzettudat változó jelképei*, szerk.: Hofer Tamás, Budapest, Néprajzi Múzeum – Balassi Kiadó, 1996, 267-282.

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült. Támavezető: Gosztonyi Ferenc (ELTE BTK, egyetemi adjunktus) és Veszprémi Nóra (ELTE BTK, egyetemi tanársegéd).